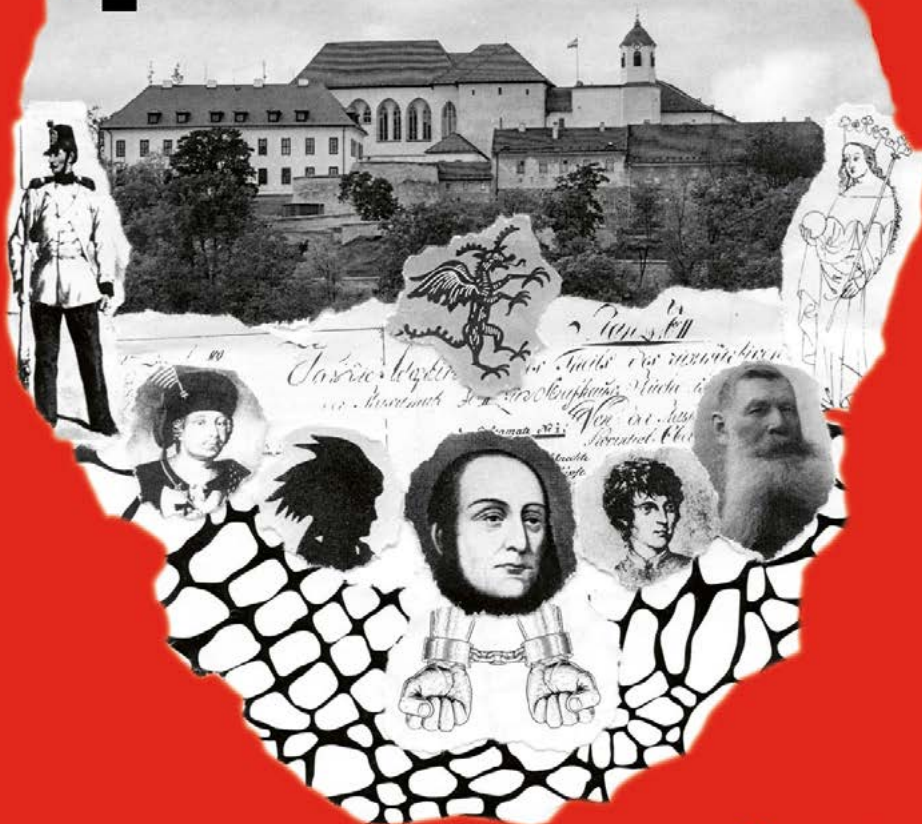

MICHAELA BYSTRÁ RADVANOVÁ

Špilberk v pověstech

 C PRESS

Špilberk v pověstech

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Michaela Bystrá Radvanová

Špilberk v pověstech – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Špilberk v pověstech

MICHAELA BYSTRÁ RADVANOVÁ

 CPRESS

Chcete, aby příběh této skvělé knihy pokračoval i potom,
co ji dočtete? Tak ji pusťte dál do světa! Vše potřebné
se dozvíte na **www.restorio.cz**.

Albatros Media podporuje udržitelný rozvoj, který vrací použitým věcem smysl.
On-line antikvariát Restorio vaše knihy odkoupí a zaplatí vám ihned – nečekáte,
až se prodají. Získané peníze si můžete nechat, nebo si vyberete charitu, kterou jimi podpoříte.
V tom případě navýší Restorio částku o 20 %.

Text © Michaela Bystrá Radvanová, 2024

Illustrations © Michaela Bystrá Radvanová, 2024

Illustrations/Photos from Shutterstock © abeadev / Shutterstock.com (obálka); © Diego Grandi / Shutterstock.com (obálka); © Christos Georghiou / Shutterstock.com (obálka); © kaer_stock / Shutterstock.com (obálka); © abeadev / Shutterstock.com (str. 4, 12, 22, 32, 44) © alyaBigJoy / Shutterstock.com (str. 32); © Bodega / Shutterstock.com (str. 4); © dariodraws / Shutterstock.com (str. 32, 43); © dariodraws / Shutterstock.com (str.44, 57, 130); © Christos Georghiou / Shutterstock.com (str. 44, 109); © kaer_stock / Shutterstock.com (str. 58, 74); © Terpsychore / Shutterstock.com (str. 157); © vexturo / Shutterstock.com (str. 12, 21, 58); © Wonder-studio / Shutterstock.com (str. 157)

ISBN tištěné verze 978-80-264-5277-5

ISBN e-knihy 978-80-264-5235-5 (1. zveřejnění, 2024) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-264-5288-1 (1. zveřejnění, 2024) (mobi)

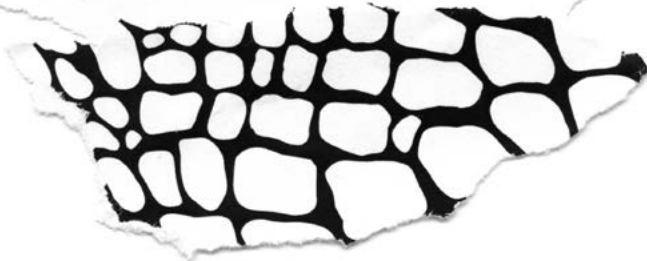
ISBN e-knihy 978-80-264-5283-6 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)

Poděkování

Děkuji své redaktorce Petře Havelkové za nezměrnou trpělivost.

Věnování

Tuto knihu věnuji především svým rozmilým dětem, Filipovi a Elišce, dále pak všem bezejmenným vypravěčům hrůzostrašných příběhů a konečně i samotnému hradu Špilberk.

Koláže

Použité materiály

Str. 4

- Špilberk na vyobrazení z roku 1750
- Hřbety knih:
 - ✓ Costa-Rossetti, A. *Brněnský Špilberk zvláště kasematy a nejznamenitější věžňové tamní*. 1908.
 - ✓ Kolačík, L. *Špilberk*. 1919.

Str. 12

kapitola Hrad Špilberk

- Špilberk na fotografii z 21. stol.
- Legendární kolo z brněnské Staré radnice
- Část plánu horního patra leopoldinského traktu kasemat (20. stol.)
- Znak města Brna na vyobrazení z roku 1593

Str. 22

kapitola Kasematy

- Špilberk na vyobrazení z roku 1700
- Figuríny doživotně odsouzeného trestance a vězeňského dozorce (Expozice Kasematy na Špilberku, MuMB, 21. stol.)
- Část plánu horního patra josefínského traktu kasemat (1809)

Str. 32

kapitola Knižní průvodce – hrad a kasematy

- Špilberk na vyobrazení z roku 1593
- Hřbety knih:
 - ✓ Costa-Rossetti, A. *Brněnský Špilberk zvláště kasematy a nejznamenitější věžňové tamní*. 1898.
 - ✓ Kolačík, L. *Špilberk*. 1928.

Str. 44

kapitola Pověsti

- Špilberk na letecké fotografii z 21. stol.
- Text z plánu kasemat (1809)
- Brno na vyobrazení z roku 1700

Str. 58

kapitola Procházka po špilberských pověstech

- Špilberk na letecké fotografii z 21. stol.
- Brno na vyobrazení z roku 1700
- Osobnosti (zprava): Eliška Rejčka, František Trenck, Adelaide Filangieri, „utopený“ vojáček, Anton, Jan Jiří Grázl, Lennart Torstenson, Václav Babinský

ÚVOD	9
Hrad Špilberk	13
Tajemství vzniku jeho jména	15
Historie hradu	17
Kasematy	23
Vznik názvu a účel stavby	25
Historie špilberských kasemat	25
Knižní průvodce – hrad a kasematy	33
Období 80. let 19. století (Costa-Rossetti)	35
Období 20. let 20. století (Kolačík)	37
Období 70. let 20. století (Wágner)	37
Období 80. let 20. století (Čermák)	39
Srovnání knižních průvodců a shrnutí poznatků	40
Pověsti	45
Obecná charakteristika	47
Šíření	48
Typologie	49
Špilberské pověsti	51
Typologie špilberských pověstí	51
Specifika špilberských pověstí	53
Specifika pověstí z kasemat	56

Procházka po špilberských pověstech	59
Přemyslovci	61
Praporková věštba	61
Švédské obléhání	67
Torstenson a čarostřelec	68
Torstenson a čert	71
Studna	75
Historie hradní studny	75
Perun Hromovládce	76
Utopený vojáček	78
Bystrčí pekaři	81
Briliantový náhrdelník	83
Kasematy	86
Kryší kanál	86
Mučírna	88
Mokrá lůžka	91
Hladomorna	94
Josefínská kobka	98
Sekyrárna	104
Vězni	110
Anton	110
Václav Babinský	113
Adelaide Filangieri	126
Tomáš Grázl	131
František Trenck	139

ZÁVĚR	156
Medailonek	157
Seznam použité literatury	159
Poznámky	163

ÚVOD

Vážení čtenáři,

pravděpodobně vás nepřekvapí, že mě hrad Špilberk a jeho legendy fascinovaly již od dětství. Kniha, kterou držíte v rukou, tedy nevznikla jednorázově, „živelně a nevědecky“, ale byla po mnoho let postupně sestavována z několika následujících základních kamenů.

Kámen první, největší a nejzákladnější, představuje moje absolventská práce *Špilberk v pověstech* (VOŠIKS, 1999) inspirovaná studijní praxí strávenou v Muzeu města Brna (MuMB), sídlícího dodnes právě na Špilberku. Tehdy jsem zjistila, že veškeré pověsti spjaté s brněnským hradem jsou pro budoucí generace přechovávány většinou pouze v podobě strohých vět v tištěných průvodcích nebo jen v ústním podání. Pokusila jsem se proto ony prastaré i novodobější příběhy nejen pečlivě shromáždit, ale zapátrat i po jejich reálné podstatě.

Jako důkaz, že moje snaha nebyla zcela marná, mohu předložit nejen diplom vystavený výše zmíněným vzdělávacím ústavem, ale také knihu *Špilberk v pověstech* (Doplněk, 2001), která k mé velké radosti ze studentského textu následně vzešla. Tuto historicky první sbírku výhradně špilberských legend s hrdostí považuji za druhý základní kámen publikace, kterou máte nyní před sebou.

Ale jen u knihy nezůstalo a jakožto členka amatérského divadelního souboru Dialog jsem byla nedlouho po jejím vydání postavena před nelehký úkol literární předlohu zdramatizovat a vytvořit z pestrobarevné látky špilberských legend „ryze brněnskou hru s rozvernými zpěvy a dovádíivými tanci“. Ta dostala rovněž již osvědčené jméno *Špilberk*

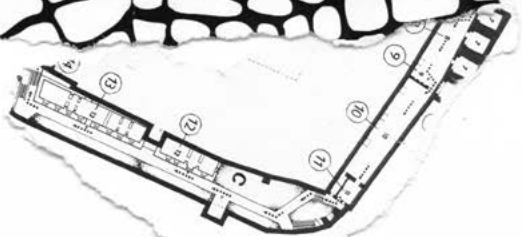
v pověstech (DS Dialog, 2005 až 2008) a stala se pomyslným třetím základním kamenem této nové knihy.

Při souběžném studiu muzeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity mi bylo třeba zvolit si nosné téma bakalářské (*Návrh oslav 100 let MuMB*, 2003) a magisterské (*Návrh inovace expozice Kasematy na Špilberku*, 2005) práce. Dodnes pokládám za kousek téměř husarský, že se mi do obou seriózních akademických „děl“ podařilo tematiku špilberských pověstí znovu nenápadně propašovat, a tím vytvořit čtvrtý a pátý imaginární základní kámen.

Na této pevné kamenné „mohyle“ je nyní vztyčena nová, léty cizelovaná a nově získanými informacemi nabitá, komentovaná sbírka pověstí vážících se k brněnské pevnosti: *Špilberk v pověstech*.

Kéž vám její četba přinese nejen hluboké poučení, ale i příjemné pobavení.

autorka

HRAD

Špilberk

Tajemství vzniku jeho jména

O původu jména brněnského hradu se vedou spory již řadu let a existuje mnoho teorií jeho vzniku. První z nich vidí původ názvu v pohanských dobách, kdy naši předci uctívali mocného boha Peruna a na jeho počest prý zapalovali na vrcholu budoucího „špilberského“ kopce velké rituální vatry.

Druhá verze považuje za „autory“ názvu hradu německé kolonisty, kteří přišli na území dnešního Brna za vlády Přemysla Otakara II. ze Švábska a z Porýní a na pahorku pořádali již křesťanské svatodušní hry.

Třetí varianta pak posunuje datum vzniku jména až do období vlády Jana Lucemburského, který prý na pahorku pořádal honosné slavnosti a turnaje pro obveselení svého dvora. Tato teorie je však v rozporu s dobovými prameny, které (viz str. 17) spojují první zmínku o kopci jménem Špilberk s rokem 1279, jenž spadá již do období vlády krále Václava II. (nebo přesněji jeho poručníka Oty Braniborského) a nikoli Lucemburka Jana, který usedl na český trůn až ve 14. století. Onu rytířsko-romantickou verzi původu pojmenování hradu je proto třeba považovat spíše jen za zajímavou legendu.

Jedno však mají, i přes svou odlišnost, všechny tyto „teorie jména“ společné. Spojují totiž název kopce, jehož označení převzal po svém založení i hrad, s určitými hrami či slavnostmi, a to jak pohanskými, tak křesťanskými. Jestliže si blíže rozebereme slovo „Špilberk“, je nám důvod daleko jasnější. Dle výše uvedených vysvětlení se totiž skládá ze dvou německých slov, a to *Spiel* – hra a *Berg* – kopec. Význam jména by se dal tedy volně přeložit jako „kopec určený ke hrám“. Je tedy záhada původu jména brněnského hradu objasněna? Domnívám se, že nikoliv...

Špilberk v pověstech

Mnohem zajímavější, logičtější a řadou překvapivých informací podloženou čtvrtou teorií přináší na základě svého výzkumu historik Rostislav Vermouzek, který upozorňuje na fakt, že název Špilberk¹ není v případě moravské metropole ojedinělý, ale kupodivu se vyskytuje poměrně často nejen na území Moravy² a Čech, ale i v Rakousku a Německu. Ovšem přesto má „náš“ brněnský Špilberk své prvenství, jelikož jako místní jméno se v našich zemích vyskytuje jen a pouze v tomto případě. Z toho lze odvodit, že „obyvatelé z velké části Moravy (...) tuto brněnskou dominantu znali a podle ní pojmenovávali významné a nápadné kopce a výšiny ve svém okolí“³.

Informace jistě zajímavá (zejména pro brněnské patrioty), nicméně pro vysvětlení původu jména hradu stále okrajová, ale to jen zdánlivě. Nenápadně totiž upozorňuje na důležitou skutečnost, že brněnský Špilberk byl pravděpodobně již od středověku důležitou součástí strážního systému na střední Moravě, využívajícího k signalizaci nebezpečí ohně⁴ zapalované na terénních útvarech z široka daleka dobře viditelných, o čemž svědčí také mnoho míst v blízkém okolí (a na dohled) nesoucích název odvozený od slova „stráž“⁵ (nebo přenesený význam slova „oheň“⁶).

Oprostíme-li se pak (alespoň částečně) od teorie, že původ jména hradu musí mít kořen výhradně v němčině, a vezmeme v potaz i latinské výrazy *specula* (stráž, hlídka, vyvýšené místo) a *speculum* (zrcadlo), mozaika tajemného původu jména se začíná postupně skládat. Ale zpět k němčině! Latinské slovo *specula* přešlo do staroněmčiny ve formě *spialgal* a později jako podstatné jméno *spiegel* (opět zrcadlo) a sloveso *spiegeln*, jehož význam je kromě přímého „zrcadlení“ i „odrážení“ a v přeneseném významu tedy i „signalizování“.

Na základě výše uvedených skutečností lze konstatovat, že původní název brněnského hradu vycházel s největší pravděpodobností z jeho strážní funkce a mohl znít dříve jako *specula*, *speculum*, *Spiegelberg*..., z čehož v průběhu věků vzniklo dnešní označení Špilberk.